

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2022	ss.	13-22
Gönderi Tarihi	13.10.2021	Cilt	4	DOI	10.51177/kayusosder.1009325
Kabul Tarihi	25.02.2022	Sayı	1		
Online Yayın Tarihi	30.06.2022	Ay	Haziran		

Hegel'de özbilincin nesnesi olarak sanat*^Δ

Art as object of self-consciousness in Hegel

 Ekin KAYA¹

Öz

Hegel tüm nesnel gerçekliği bütünsel olarak açıklayan sistematik bir felsefe sistemi kurmuştur. Hegel'in bütünsel sisteminin bir parçası olan sanat felsefesi, bu sistemin en temel kavramlarıyla ilişkilendirilerek oluşturulmuştur. Bu çalışmada Hegel'in sanat anlayışının bu kavramlarla ilişkisi irdelenecek ve Hegel için tarihin amacı olan insanın özbilince, yani özgürlüğe ulaşımında sanatın yeri gösterilmeye çalışılacaktır. Özbilinci Hegel, Mutlağın, hakikatin insan bilinci aracılığıyla tarihsel, toplumsal, kültürel gerçekliğin içerisinde ilerleyici bir biçimde kazandığı bir sonuç olarak görür. Bu noktada Hegel'de bu toplumsal, tarihsel, kültürel, başka deyişle insansal gerçekliğin bir eklemlenmesi olarak sanat, insanın yaratıcı etkinliğiyle hakikatin kendi bilincine vardığı alandır. Bu çalışma, Hegel'de sanatın hakikati, yani 'bütün'ü, insansal gerçekliği nasıl görünüşe çıkardığı ve özbilince ulaşmada nasıl bir öneme sahip olduğu irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İdea, Tin, Sanat, Diyalektik, Özbilinc

Abstract

Hegel constitutes a systematic philosophy which explains all objective reality holistically. The philosophy of art which is a part of Hegel's holistic system was formed by relating the most basic concepts of this system. In this study the relation between Hegel's understanding of art and these concepts will be examined and for Hegel in human's reaching self-consciousness, namely freedom which is aim of history place of art will be tried to indicate. Hegel considers self-consciousness as an end of which Absolute, truth gains progressively through human consciousness in historical, social, cultural reality. At this point in Hegel art as articulation of this historical, social, cultural, in other words human reality is sphere in which truth becomes self-consciousness through creative activity of man. In this study, in Hegel how art exposes truth, namely 'whole', human reality and how art has significance in advancement of self-consciousness will be examined.

Keywords: Idea, Spirit, Art, Dialectic, Self-consciousness

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* Bu makale, Ekin Kaya'nın Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sistemantik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı doktora tez çalışmasından üretilmiştir. Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Doktorant, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sistemantik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı, ekinky@gmail.com

1. Giriş

Bu çalışmada Hegel’de insan etkinliğinin ürünü olan sanatın, doğanın ve insani gerçekliğin bütünselliğinin içerisinde yer alan bir öge olarak nasıl bir varoluş olduğu, içsel yapısının ne şekilde tanımlandığı ve konusunu insani gerçeklikten alması nedeniyle, insan yaşamındaki işlevinin ne olduğu incelenecektir. Bu yapılırken Hegel’in sanat felsefesini tüm sistemini dayandırdığı kavramlarla nasıl tutarlı bir şekilde ortaya koyduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Felsefenin bir alanı olarak sanat felsefesinin Hegel’deki sistematiği ve edindiği nitelikler Hegel’in *Estetik 1: Güzel Sanatlar Üzerine Dersler* eserinden alıntılarla gösterilmeye çalışılacak ve metin, Hegel estetiğinin en temel yorumcularının yorumlarından faydalanılarak oluşturulacaktır. Bunun yanı sıra Hegel felsefesinin temel kavramlarının irdelenmesi söz konusu olduğunda Hegel’in diğer eserlerinden yararlanılacak ve Hegel yorumcularının Hegel’den aktardıkları alıntılara yer verilecektir.

Hegel, tüm nesnel gerçekliğin oluşumunu hakikate, yani İdea’ya dayandırır. Tüm nesnel gerçeklik bu hakikatin, İdea’nın kendisini gerçekleştirmesi, edimselleştirmesidir. Hegel’de tüm nesnel gerçekliğin kendisinin bir edimselleşmesi olarak kavranan İdea, doğada kendisini dışsallaştırıp, insan bilincinde kendisine döner, yani kendisini ‘tin(geist)’ olarak belirler ve insan bilincinin dışı vurumu olarak insanın eylemlerinde açığa çıkar. Böylece İdea, kendisinin ‘hakiki’ varoluşunu toplumsal, tarihsel, kültürel Dünya’da, yani insani gerçeklikte, tinde açığa vurur. Hegel’in İdea’nın, tinin kendisini duyumsal olanda ifşa etmesi olarak tanımladığı sanat da bu tarihsel, toplumsal, kültürel Dünya’nın bir parçasıdır. İdea’nın, hakikatin, kendisine içkin, insan bilinci aracılığıyla tüm nesnel gerçekliğin kendisinin edimselleşmesi olduğunun bilincine varma amacı, yani hakikin insan bilincinde ve onun dışı vurumu olarak insanın yaratımlarında, etkinliklerinde özbilincini ilerleyici biçimde kazanması ereği, insanın yaratım etkinliğinin bir ürünü olan sanatın da, hakikatin duyumsal görünüşü olması nedeniyle, hakikatin kendisini duyumsal olanda görme ve böylece özbilincini eklemlene alanı olarak görülmesini sağlamıştır. Bu çalışmada bu nedenle Hegel için sanatın İdea’yla, İdea’nın edimselleşmesiyle, ilişkisi ve onun toplumsal, tarihsel, kültürel gerçeklikte yer alışıyla özbilince ya da özgürlüğe katkısı gösterilmeye çalışılacaktır ve böylece özbilinc anlayışı bakımından sanatın nerede durduğu vurgulanırken Hegel’in sanat felsefesinin temel kavramları serimlenmiş olacaktır.

2. Hakikatin görünüşü olarak sanat

Hegel’in sanat felsefesi, bir sanat yapıtının “hakikatin taşıyıcısı” (Pippen, 2014, s. 98) olduğu düşüncesine dayanır. Çünkü Hegel ‘güzel’ kavramını tüm nesnel gerçekliğin varoluşunu kendisine dayandırdığı mantıksal kategoriyle, yani Mutlak İdea’yla ilişkili olarak tanımlar. Mutlak İdea “düşüncenin dinamik bir sürecine işaret eden” (Desmond, 1986, s. 31), başka deyişle içerdiği kategorilerin sürekli olarak birbirlerine geçişler gösterdikleri ve birbirleriyle uzlaşımlar sergiledikleri hareketin serimlendiği mantığın tüm kategorilerini içeren, kapsayan, dolayısıyla ‘bütün’e işaret eden mantıksal kategoridir. Fakat bu bütün, aynı zamanda varlığın bütünselliğini gösterir. Çünkü varlık ve düşüncenin birbirlerine özdeş olduğunu düşünen Hegel, içerdiği kategorilerin sürekli geçişler ve uzlaşımlar yaşadığı mantıktaki düşüncenin hareketini kendisinde içkin olarak taşıyan varlığı, mutlak İdea’nın kendisini ‘gerçekleştirmesi’ olarak görür. Düşüncenin, Aklın kendisi olarak Mantıksal İdea, kendisini varlığın bütünlüğü olarak gerçekleştirdiğinde “varlıkta içkin olan akılsallık” (Altuğ, 2012, s. 44) halini alır. Aslında Mutlak İdea, “hakiki varlık”tır (Altuğ, 2012, s. 44).

Hegel hakiki varlık olarak Mutlak İdea’nın kendisini varlığın bütünlüğü olarak açığa çıkarışını Spinoza’nın etkisiyle şu düşünceye dayandırır: “...Her şey hakiki olanı yalnızca bir *töz* olarak değil, *özne* olarak da kavramaya ve ifade etmeye dayanır” (Hegel, 1977, s. 10). Tözün Özne olarak belirlenmesi, varlığın kendi kendisini gerçekleştiren töz olduğu anlamına gelir. Tözün kendisini gerçekleştirmesi, Hegel için bir oluş’tur ve bu başlangıcı, sonu ve kendisine içkin kendisini tamamlama ereği olan ve bunu aşama aşama gerçekleştiren bir ‘süreç’e işaret eder. Tözün değişmez tek bir ilke değil, bir oluş olarak kavranışı, tözün belli bir süreçte kendisini nesnelleştiren Özne olarak kavranışdır ve bu “öznellik ve nesnelliğin birliği” (Stace, 1955, s. 444), yani kavram ve gerçekliğin birliği olarak İdea’nın kendisidir. Burada kavram ve gerçekliğin birliği, “içinde kavramın kendisini kendisiyle

ilişkilendirdiği nesnellik” (Moland, 2019, s. 27) olarak görülmesi anlamındadır. Tözün, Öznenin ya da İdea'nın kendi kendiyile sürekli olarak kurduğu ilişki sonucu oluşan tüm nesnel gerçeklik, İdea'nın 'edimselleşmesi' olarak da tarif edilir ve Hegel'de sanat da İdea'nın edimselleşmesindeki bir uğrak olarak vardır. İdea'nın sanat olarak edimselleşmesi, “edimsel gerçeklikle birlik içindeki, yani bireysel görünür biçim içindeki İdea” (Altuğ, 2012, s. 45) halini almasıdır. İdea'nın bireysel görünür biçim içerisinde edimselleşmesi İdea'nın Güzel İdea'sı ya da başka ifadeyle İdeal halini almasıdır. Güzel İdea'sı yani İdeal için Hegel, onun “İdea'yı cisimleştirmeye ve açıklamaya adanmış ... bireysel gerçeklik şekillenmesi olma niteliğine sahip İdea” (Hegel, 2012, s. 73) olduğunu söyler. Bu ise İdeal'in duyu dünyasında ifşa olan idea olması demektir (Stace, 1955, s. 444). İdea, yani düşünce ve varlığın, özne ve nesnenin, kavram ve gerçekliğin birliği olarak hakikatin “duyumsal olarak deneyimlenmesi”ni (Moland, 2019, s. 29) bize sanat sağlar. Güzellik ise duyularla deneyimlenen hakikattir. Böylece Hegel, güzelliğin hakikate ulaşmamıza izin verdiğini söyleyen rasyonalistlere katılarak 'hakikat estetiği' ortaya koymuş olur (Moland, 2019, s. 22).

Hegel'de sanat, hakikati, yani İdea'yı bize verir. Fakat aslında o, İdea'nın hakiki edimselliği olan Tin'in alanına aittir (Altuğ, 2012, s. 45). Mantıksal İdea'nın kendisini bir süreçte aşama aşama ve kendisine içkin bir zorunlulukla edimselleşmesinin ilk uğrağı, doğadır. İdea doğada dışsallaşır. Oysa Hegel'de varlık kendisine dönme işleviyle tanımlanır. Başka deyişle İdea, doğada dışsallaşır ama kendisine, yani içsellikine geri döner. Bu ise İdea'nın tin olarak açığa çıkmasıdır. Tin, tözün dışsallığı olarak doğayla değil, bizzat kendi kendisiyle ilişkilenebilir olarak onun içselligidir. Tözün içselligi ya da İdea'nın hakiki edimselliği olarak tin kendisini insanda, insan bilinci dolayısıyla gerçekleştirir. Tinin insan bilinci dolayısıyla gelişmesi insanın kendisine “doğanın bağrında” (Kojève, 1993, s.59) bir 'Dünya' (Kojève, 1993, s. 59), insansal bir dünya, insansal bir gerçeklik kurmasıdır ki bu da insan eylemleriyle açığa çıkan 'tarih'te, tarihsel olarak kurulmuş toplumsal, kültürel bir dünya demektir. Bu Dünya, Kant'ın trancendental öznesi temelinde “inşa edilen dünya”sı (R.Williams, 2013, s. 531) değildir. Hegel'in insansal Dünya'sı, içinde 'Kendinin' kendisini ancak 'öteki'ni tanımasıyla, ötekinin değerlerini kabul etmesiyle tanıması, başka deyişle karşılıklı olarak birbirlerini kendilerinin ötekisi olarak tanıyan kendilerin toplumsal bir bütün'e, bir 'biz'e yükselmesiyle oluşan toplumsal dünyadır. Hegel'in bu anlayışında o halde özbilgi, özbilinç karşılıklı tanınma süreciyle oluşmuş toplumsallık içerisinde insanın deneyimiyle ilerleyici şekilde kazanılan bir “sonuç” (R. Williams, 2013, s. 527) olmaktadır. Sanat da toplumsal gerçeklik deneyimiyle ilerleyen ve gelişen bir özbilince gönderimle tarif edilen bu Dünya'nın oluşumunda “imaginative eklemleme” (Desmond, 1986, s. 45) olarak yer alır. Dolayısıyla sanat, insansal, tarihsel, toplumsal bir gerçekliktir. Hegel (2012)'in ifadesiyle, “sanat ve sanat eserleri tinden doğmakla ve tin tarafından yaratılmış olmakla bizzat tinsel bir türdendirler...” (s. 13). “Bir sanat eseri, ancak tinden kaynaklanmakla ve artık tinin bölgesine ait olmakla sanat eseri olur” (Hegel, 2012, s. 29). Dolayısıyla varlığın hakiki edimselliği olan tine ait olmasıyla onun duyusallığı da bu noktada, doğal nesnelere duyusallığı anlamında, yani empirik görünüş ün gelip geçiciliği anlamında bir duyusallık değil; tinin görünüşü (*Schein*), yani hakikatin görünüşü anlamında duyusallıktır (Altuğ, 2012, s. 55) Çünkü sanatın, hakikatin, özün görünüşü olması, onun duyusallığının sanatsal yaratımla tinselleştirilerek daha yüksek bir edimsellik kazanmasıyla olur (Hegel, 2012, s. 9).“Sanat duyumsal değildir, duyusallığın tinselleşmesi olarak o, kendi içeriğini, yani İdeal'i ortaya çıkarır”(Desmond, 1986, s. 9).

3. Hegel'de diyalektik

Hegel için düşünce ve varlığın özdeşliği, Mantık'ın Metafizik ile, yani “düşüncelerle kavranılan şeylerin bilimi” (Hegel'den aktaran İnwood, 2013, s. 754) ile çakışması anlamına gelir. Varlığın, tüm varolanların ve onların hareketinin kendisi Mantık'ta kavranır. Hegel için Varlığın, yani Mutlağın bilgisini verecek felsefenin dayanması gereken “mutlak bilme yöntemi” (Hegel'den aktaran Forster, 1993, s. 131), o halde, “icat edilmiş olana değil, düşünce içinde keşfedilene gönderim yapar” (Stace, 2019, s. 118). Böylece Hegel, varlık, düşünce ve yöntemin aynı yasallığa sahip olduğunu iddia ederek “monistik” (Forster, 1993, s. 134) bir anlayışı benimsemiş olur. Dolayısıyla düşünce içerisinde

keşfedilen yöntem, kendisiyle aynı yasallığa sahip olan tüm “doğal ve tinsel fenomenlerin” (Forster, 1993, s. 133) yasallığını verecek yöntemdir. Bu ise diyalektiğin kendisidir.

Kavram, yani Mantık’taki tüm diğer kavramları kendisinde toplayan ama aynı zamanda onları aşan bir ‘bütün’ olan İdea’nın kendisini tüm nesnel gerçeklik olarak edimselleştirmesi, düşüncenin de hareketi olan diyalektik hareket ile olur. İdea’nın bütünselliği, tüm nesnel gerçekliğin bütünselliğidir ve bu bütünselliğin hareketi, tüm doğal ve tinsel fenomenlerin birbirlerini dolayımlandırarak etkileşimli bir ilişkisellik sergiledikleri harekettir ve bu hareket Hegel’e göre, ancak karşıt öğelerin ilişkiselliğiyle mümkün olabilir. Bütünsellik karşıtların ilişkiselliğine, bağıntısallığına gönderim yapar. Karşıtların ilişkisi ise Hegel için, karşıtların karşıtlıklarını korumakla birlikte aynı zamanda özdeş olmalarına gönderim yapan diyalektik ilişkidir. Karşıtların hem karşıt hem de özdeş olması ise Mutlağın ayrılmış bir bütünlük olarak kabul edilmesine dayanır (Stace, 2019, s. 135) Bu ise karşıtların “birbirlerine ait oldukları, birbirlerini tamamladıkları” (Engels, 1975, s. 270), ancak birbirlerine gönderimle anlamlı oldukları ve herhangi birinin var olmaması durumunda diğerinin de var olamayacağı düşüncesinde temellenir. Karşıtlar diyalektik bir ilişkide birbirlerine dönüşür ve geçişler gösterir ve tam da karşıtların birbirlerine bu dönüşüm ve geçişlerinin varlığı söz konusu olduğu için, onların farklı, özdeşiz olmalarına rağmen özdeş oldukları ortaya çıkar.

Hegel’in düşüncedeki kavramların ve tüm nesnel gerçekliğin hareketinin karşıtların ilişkisiyle oluşmuş hareket olarak görmesi Spinoza’nın “Her belirlenim, bir olumsuzlamadır (*alle Bestimmung ist eine Negation*)” ya da “belirlilik olumsuzlamadır (*die Bestimmtheit ist Negation*)” (Macherey, 2012, s. 131) ilkesine dayanır. Stace (2019) bu noktada Spinoza’nın belirlenimin olumsuzlama olduğu fikrini Hegel’in olumsuzlamanın belirlenim olduğu şeklinde değiştirdiği yorumunda bulunur. Kavramların ya da Varlık’taki her parçanın belirlenim alabilmesi ancak olumsuzlanmasıyla mümkündür. Bu ise Varlığın tamamen “olumlu ve kurucu” (Macherey, 2012, s. 132) olarak tanımlanmadığı, yani kurucu olanın aslında olumsuzlamanın kendisi olduğu anlama gelir. Başka deyişle olumsuzlamanın belirlenimi sağlaması, yani olumluyu ortaya çıkarması Hegel’in olumluya olumsuzluğu karşıt görmediği, bütünsellikte bunların bir arada var olduğunu düşündüğü anlamına gelir.

Hegel içinde gerçekliğin kavranabildiği diyalektik düşünme yönteminin uğraklarını ‘anlama yetisi’ ve ‘akıl’ olarak ayırarak şu şekilde formüle eder:

Oluşma noktasında Mantıksal olanın üç yanı vardır...Bu üç yan Mantığın üç kısmını oluşturmaz, ama her mantıksal gerçekliğin, yani her kavramın uğraklarıdır...a.) Anlama Yetisi olarak Düşünce sonlu belirlenimlilikleri ve onların birbirlerinden farklılıklarını koyar... b.) Diyalektik uğrak, bu gibi sonlu belirlenimlerin öz-olumsuzlaması ve onların karşıtlıklarına geçişidir...c.) Spekülatif uğrak, yani pozitif Akıl uğrağı, belirlenimlerin birliğini karşıtlıklarında kavrar -çözülme ve geçişlerinde içerilen olumlu...(Hegel’den aktaran Forster, 1993, s. 132).

Anlama yetisi olarak ilk uğrak, farkı, ayrımı ortaya koyan analitik uğraktır. İkinci uğrak olarak diyalektik uğrak, bunların olumsuzlanması, yani karşıtlığı, çelişkiyi koyan uğraktır. Sentez işlevi gören üçüncü uğrak olan Akıl uğrağı ise “olumsuzlamanın olumsuzlaması”nın (Hegel’den aktaran Forster, 1993, s. 147), yani mutlak olumsuzlamanın gerçekleştiği ve böylece karşıtlıkların birbirlerine dönüşlerinde ve geçişlerinde olumluya vardığı görülen uğraktır. Akıl’da varılan her olumlu yeni bir çelişki üretecek ve o da yeniden ve yeniden olumsuzlanacaktır. Fakat Akıl, çelişkileri, mutlak olumluya vardığı aşamaya kadar aşmaya çalışacaktır. Böylece Varlık, farklı belirlenimler olarak kendi gerçekliğini çeşitlendirir ve bu çokluğun, çeşitliliğin birliği, özdeşliği olarak bütünsel olur.

4. Sanat yapıtının diyalektiği

Hegel felsefesinde varlık, töz ya da tinin kendi kendisini gerçekleştirme kendisine için olumsuzlama hareketiyle meydana gelir. Kendisine için olumsuzlama hareketiyle tözün kendisini gerçekleştirme ise kendisini değiştirip dönüştürme anlama gelir. Töz, böylece olumsuzlama hareketiyle kendisini yapılandırır. Bu yapılanma olumsuzlamanın belirlenim olmasından dolayı tözün kendisine dair belirlenimler elde etmesidir. Bu ise tözün kendi kendisini oluşturma, yapılandırma

sürecinde kendisini olumsuzlayıp kendi başkalığına geçmesi ve olumsuzlamanın olumsuzlamasını gerçekleştirerek kendi başkalığını aşması ve kendisine geri dönmesi şeklinde meydana gelir. Bu hareket ile kendisine belirlenimler katar ve içeriklenir. Hegel'in 'Aufhebung' kavramına işaret eden bu durumu, yani diyalektik hareketi Desmond (1986) şu şekilde ifade eder: "Bir şey veya bir konum olumsuzlanır veya iptal edilir; biz bu iptal etme ediminde bu şeyi veya konumu aşarız, ama bu aşma ediminde iptal edilen şey, aynı zamanda aşma hareketinin zorunlu bir koşulu olarak korunur, içerilir." (s. 95). Böylece töz ya da tin, içeriklenmiş bir bütünsellik haline gelir. Desmond (1986)'un ifadesiyle "diyalektik oluşum süreci aracılığıyla kökensel dinamizm şekillenir ve farklı evreler içinde ortaya konur ve zengin bir bütünlük içinde bir araya toplanır" (s. 96).

Diyalektik, "bütün şeyler kendilerinde çelişiktirler" (Hilav, 1997, s. 113) önermesiyle de tanımlanır. Bu ise herhangi bir şeyin bir tek ve aynı anda hem burada olduğu hem de olmadığı anlamına gelir (Hilav, 1997, s. 114). "Diğerinde kendi olmak" (Löwith, 1990, s. 105)'lık olarak diyalektik, bir şeyin hem kendinde hem de başkasında olması durumudur (Hilav, 1997, s. 106). Desmond (1986) diyalektikte "Her şey kendisidir ama aynı zamanda başkasıdır, diğeridir. Başka deyişle her şey belirlenimli bir özdeşliğe sahiptir" (s.92) der. Bir şeyin diğeri olmadan kendisi olamayacağını belirten bu düşünce, hiçbir şeyin tek başına var olamayacağını imleyen bütünsellik düşüncesidir (Hilav, 1997, s. 106). Töz ya da tin tam da kendisini başkalığıyla dolayımlandırdığı için kendisini gerçekleştiren, yani somutlaştıran ve bütünselleştiren varlıktır.

Hegel'e göre sanat da diyalektik hareketin, yani kendinde olan tin ve onun başkalığı olan duyunun etkileşiminin sonucu ortaya çıkar. İki karşıt ögenin "uzlaşımına doğru bir hareket" in (Desmond, 1986, s. 98) sergilendiği sanat yapıtının bu hareketinde, "duyusal tinselleşir; tinsel duyusallaşır" (Kula, 2011, s. 28). Duyusalın tinselleştiği; tinsel duyusallaştığı bu süreç, "...düşünsellik ve duyusallığın birbirini dönüştürme süreci"dir (Kula, 2011, s. 12). Sanatta düşünce olan tin, kendi başkalığına, yani duyusal olana geçerek ve duyusaldan kendisine geri dönerek kendisini duyuda kavrayan düşünce, kavram olur. Hegel (2012) bunu şu şekilde ifade ediyor:

Sanat ürünlerinde tin, bir tek kendi kendisiyle ilişkilidir. Ve sanat eserleri, düşünce veya kavram olmayıp, kavramın kendisinden bir gelişimi, kavramın zemininden duyu zeminine bir taşınması olsalar bile yine de düşünen tinin gücü, yalnızca kendisini düşünme olarak kendi asıl biçiminde kavrayabilmekte değil, ama tam da kendi asıl biçimini duyguya ve duyuya teslim etmiş olduğunda bile yine kendisini bilebilmekte, kendisini karşıtımda kavrayabilmekte yatar; çünkü tin, kendisine yabancılaştırılmış olan şeyi düşüncelere dönüştürür ve böylelikle kendisine geri döner (Hegel, 2012, s. 13).

Tin, bir sanat yapıtında kendisini dışa vurur, yani kendisini duyusal olanda ifşa eder, böylece düşünce, "algılanan bir ürüne dönüşür" (Kula, 2011, ss. 10-11). Bu ise Hegel'in diyalektik bir ifadeyle sanatı tanımlamasına yol açar. Hegel'e göre sanat, İdea'nın-ya da tinin duyusal görünüşüdür. Sanatta tin, kendisini nesnelleştirir, başka deyişle kendisini değiştirir, dönüştürür, farklılaştırır, çoğaltır. Sanat, tin ve duyu arasında "diyalektik bir ilişkinin olup bittiği dinamik bir bütünlük" (Altuğ, 2012, s. 57)'tür. Dolayısıyla bu bütünlük, "homojen, tekdüzelik, basitlik" (Desmond, 1986, s. 134) olarak değil, farklılığın, çokluğun bir bütünlüğü olarak sergilenir. Sanat yapıtında ortaya çıkan bütünsellik, Desmond (1986)'un ifadesiyle, "komplekstir ve içsel bir farklılaşma süreciyle tanımlanır" (s. 92). Tam da "kompleks bütünlük" (Desmond, 1986, s. 64) olduğu, yani farklılıkların, karşıtların birliği, uyumu, uzlaşımı olduğu için bir sanat yapıtı İdea'yı sunar.

Hegel'in kavramlarıyla bir sanat yapıtı, 'evrensel' ve 'tikel'in birliği olarak 'bireysel'dir. Çünkü Hegel'e göre evrensel olan tinin ya da düşüncenin olumsuzlanmasıyla duyusallaşması, onun tikelleşmesidir ve evrenselin olumsuzlanması olan tikelin yeniden olumsuzlanması ise evrensel ile tikelin birliği olarak somut düşünce olan bireyseldir (Knox, 2012, s. XVII). Desmond (1986)'a göre Hegel böylece "düşüncesiz somutluk ve somutsuz düşünce" (s. 20) bakış açısını aşar. Hegel'de konusunu her zaman insani gerçeklikten alan sanat, bu anlamda "evrensel anlamın somut olarak belirlediği bireysel bir bütündür" (Desmond, 1986, s.). Evrensel anlamı somutlaştırarak sanat, böylece "tikelliği raslantısallıktan, evrenselliği ise ifade edilemezlikten kurtarır" (Desmond, 1986, s. 22). Evrenselliğin ve tikelliğin sanat yapıtındaki bütünlüğünde, insanlar kendi gerçekliklerini duyumsarlar. Desmond'a

(1986) göre tinin somutlaşması olarak sanatsal mikrokozmozda insanlar kendi gerçekliklerinin bütünselliğiyle, yani makrokozmozun somutluğuyla analogi yaparlar. Çünkü Hegel için insanların gündelik varoluşların raslantısallıklarının içerisinde yaşarken farkedemedikleri yaşamın bütünselliği, sanatta ifadesini bulur (Inwood, 2013, s. 745). Böylece Pinkard’ın (2012) vurguladığı gibi, Hegel’de sanatın işlevi, insanlara, insani gerçeklik olarak bu ‘normatif bütün’ün neresinde durduklarını farketmektir.

5. Tinin yaratımı olarak sanat

Hegel’de insan, kendi kendisinin yaratımıdır. Hegel sanatı da insanın, tinin mutlak gücünde temellenen yaratıcı gücünün bir eklemlenmesi olarak görür (Desmond, 1986, s. 45). Dolayısıyla Hegel’de bir insan etkinliği olan sanat, bir yaratım etkinliğidir. İnsanın kendi kendisini yaratması Hegel için, özbilincini ve özgürlüğünü yaratması demektir. İnsanın yaratım etkinliğinin ürünü olan sanat, tam da bu yaratım etkinliğinin bir eklemlenmesi olduğu için, yine insanın özbilincini ve özgürlüğünü ilerleten, onları eklemlen bir etkinliktir. Bununla birlikte sanatın yaratımının kaynağı da insanın özbilinçli ve özgür bir varlık olmasıdır. Burada Kula’nın (2011, s. 11) “insan tarafından yaratılan her sanat yapıtı, kendisini yaratanı yeniden yaratır” ifadesiyle belirttiği bir diyalektik söz konusudur. Dolayısıyla sanat, tinin kendisini, yani özbilincini ve özgürlüğünü diyalektik bir süreçteki yaratımında, bir “öz-eiklemlenme” (Desmond, 1986, s. 8) olmaktadır.

Varlığın, yani tinin ereği, ifade edildiği üzere, kendi kendisiyle mutlak olarak özdeş olduğu bir sona varmasıdır. Bu, Mutlak İdea’nın Mutlak Tin halini alışıdır. Mutlak tin, tinin kendisiyle mutlak olarak özdeş olduğu, yani özbilince ve mutlak özgürlüğe vardığı aşamadır. Tinin özbilince ulaşması, tinin edimselleşerek içsellikine dönmesi ve kendi ‘yaşam’ının farkına varması, onu kavraması anlamına gelir. Tinin özbilinci sürecin kendisinde ayrımları, farklılıkları yaşayarak içeren ve bu şekilde belirlenimler alan bir bütünselliği imler ve her belirleniminde aslında bütünselliğini korur. Çünkü bu bütün ya da bütünsellik, “zamanın akışında kendi özdeşliğini keşfeden Mutlak Özne”dir (Hegel’den aktaran Hyppolite, 2010, s. 56). Hegel’de ‘Özne’, tarihte “bireysel varoluşlar”ın (Hyppolite, 2010, s. 72) birbirleriyle ilişkileriyle bilinçte gerçekleşen bir “kendi-oluş” (Hegel’den aktaran Jaeschke, 2013, s. 581) hareketidir.

Kendisini ilk olarak doğada ifşa eden tin, bu aşamada kendisinin başkası olmuş, kendi karşıtına geçmiştir. Fakat tin, doğada kendisinin bilincinde değildir; doğanın kendisinin karşıtı olduğunu kavrayamaz, farkına varamaz. Desmond’un (2010) ifadesiyle “diğer sessiz şeyler arasında sessizlikte kaybolmuş” (s. 38) bir doğa varlığı olmayan tin ya da insan ancak doğayla girdiği diyalektik bir ilişki sonucunda, yani onu dönüştürecek, tam da doğada doğanın içinde kendine özgü insansal gerçekliği var ederek kendisinin farkına varır, yani “öz-düşünümlü ve “özbilinçli” (Kula, 2010, s. 200) varlık haline gelir. Sanat da Hegel için bu yaratımın, insansal gerçekliğin yaratımının eklemlenmesi olarak “öz-farkındalığın ifadesi ve onu genişletme aracı” (Bungay, 1984, s. 33) olur.

Ayrımlarını, karşıtılıklarını olumsuzlamak için koyan (Hypollite, 2010, s. 50), yani bu ayrım ve karşıtılıkları uzlaştırarak bir bütünsellik sergileyen tinin alanında yer alan bir sanat yapıtının, insanın özbilincini ilerletmesi tam da bu bütünselliği sunmasından ileri gelir. Çünkü ancak kendi ‘yaşam’ının bilincinde olan bir varlık, yani özbilinçli varlık, Hegel için tam da özbilinç, ayrımları birliğe getiren şey olduğu için, yaşam’ın bütünselliğini fark edebilir (Hyppolite, 2010, s. 56). Yaşamı bütünleyen özbilinç, bu bütünselliği sanat yapıtında sunarak yine özbilinci ilerletebilir. Çünkü her aşamasında kendi içinde bütünsellik sergileyen tin, kendini olumsuzlayarak ve böylece aşarak daha yüksek bir özbilinç aşamasında geçer. Özbilinç dolayısıyla gerçekleşen sanatsal yaratım etkinliği, yaşamın bütünselliğini sunduğu ve fark ettiği sürece özbilincin gelişimine katılacaktır.

Hegel’de diğer doğal, biyolojik türlerden farklı olarak tin, “içkin standartları yöneten anlamlı etkinliğinin, düşünme ve istemenin bireysel ve kolektif edimleri aracılığıyla ‘özbilinçli’ olarak belirleyen” (Ng, 2017, s. 117) bir “tür”dür (Ng, 2017, s. 115). O, sadece bireysel değil aynı zamanda kolektif olarak elde ettiği ve tüm edimlerini dolayımлады, biyolojik yaşamına değil, kendine özgü yaşamına temel teşkil eden özbilinciyle ‘kendi-için’ varlık haline gelir. Tinin kendisini kendisine nesne

yaparak değiştirip dönüştürmesi ve iletmesi kendi yaşamını fark edebilmesinden kaynaklanır ve tam da bu fark edişle kendi yaşamını kendi belirleyen özgür bir varlık olur. Böylece kendi yarattığı insansal gerçeklik ya da yaşam kendisine dışsal değil, bizzat kendisine ait olmuş olur.

İnsanın doğayı ve doğal varlığını olumsuzlayıp aşarak doğadan farklı, özbilinçli bir varoluş elde etmesi, kendisini eylemde açığa vurmasıyla gerçekleşir. Çünkü insan “şey kategorisine değil, eylem kategorisine aittir” (Hypollite, 2010, s. 54). Doğayı aşmasını sağlayan eylem ise kendisini “zamansallık” (Hypollite, 2010, s. 54) veya tarihsel oluş formunda dışa vurur ve bu zamansallık Hegel için bir gelişim olarak kavranır. Zamansallık, bilince özgü olan şeydir, dolayısıyla insanın yarattığı yaşam, “yaratıcı bir bilincin gelişimi” (Hypollite, 2010, s. 59)’dir. Dolayısıyla özbilinç tarihte edimselleşir ve bu tam da tinin edimselleşmesi olarak ifade edilen şeydir.

Hegel’de tin, “insanların ahlak duyguları ve toplumsal yapılarıyla birlikte kendi öznelliklerini, kendiliğindenliklerini ve öz-belirlenimlerini geliştirdikleri normatif alanı içerir” (Moland, 2019, s. 25). Tinin diyalektik gelişiminde Hegel’in öznel tin, nesnel tin ve mutlak tin olarak adlandırdığı üçlü aşama ortaya çıkar. Değinen normatif alanın ilk ortaya çıkışı, bireyin kendisinde alışkanlık, arzu, düşünce ve iradenin işlerlik kazanması olarak tarif edilen öznel tinde gerçekleşir (Moland, 2019, s. 25). Bilincin örtük biçimde de olsa eylemde açığa çıkması, nesnel tinde olur ve nesnel tin, insanların toplumsal yapıları kolektif olarak yarattıkları evredir. Fakat bu evrede insanlar, yarattıkları toplumsal gerçekliğin kendilerine ‘verili’ olduğunu düşünürler (Moland, 2019, s. 25). Mutlak tin ise tinin ‘öz-temaşa’ ya da refleksiyon evresidir ve bu evre, insanların varolan toplumsal gerçekliği kendilerinin yarattıklarını fark ettikleri evredir (Moland, 2019, ss. 25-26). Hegel, mutlak tinde yer alan ve insanların yarattıkları gerçekliğe refleksiyon yaptıkları etkinlikleri sanat, din ve felsefe olarak sıralar. Başka deyişle mutlak tinin farklı formları olan sanat, din ve felsefe içeriksel olarak öz-refleksiyon etkinlikleri olmak bakımından ayırdırılar (Bungay, 1984, s. 32). Sanat söz konusu olduğunda öz-refleksiyon, duyumsal bir öz-refleksiyon, duyumsal öz-bilgi ya da özbilinçtir. Çünkü sanatın diyalektiğinde ‘Ben’ dolayısıyla kendisini yaratan tin, duyumsal olanda açığa çıktığında, yine duyumsal olanda, yani karşıtında kendisini kaybederken aslında kendisini yeniden bulur (Desmond, 1986, s. 39).

Mutlak tinin pratiklerinden biri olarak sanatta insan, kendi yaratıcı güçlerini fark eder, tanır ve onaylar (Desmond, 1986, s. 38). Sanat, sanatsal yaratımı gerçekleştiren sanatçının kendisini, kendi bilincini duyumsal nesne olan bir sanat yapıtında dışsallaştırıp, yine kendi bilincini duyumsal olanla dolayımlyarak kendisine döndüğü, yani bizzat yaratım süreciyle duyumsal olanda kendisini temaşa ederek fark ettiği ve böylece özbilincini eklemlediği bir yaratım etkinliğidir. Bu yaratım etkinliğinde sadece sanatçı değil, izleyici de özbilincini eklemeler. Bu, insanın, sanatsal yaratımla başlangıçtaki dolayımlyanmamış, eklemlememiş özbilincini dolayımlyarak kendi yaratıcı güçlerini fark etmesi anlamına gelir. Böylece Desmond’un (1986) ifadesiyle sanat, “imaginative formda insanın diyalektik öz-dolayımı olarak ortaya çıkar” (s. 40). Hegel için sanat, “özbilinçli sanatçının, özbilinçli izleyiciye özbilincin genel doğasını sergileme girişimi” (Shapiro, 1976, s. 27)’dir.

6. Sonuç

Hegel ‘güzel’ kavramını incelediği sanat felsefesinde sanatı, hakikatin görünüşü olarak ele almaktadır. Hegel için sanat, hakikatin duyumsal görünüşüdür. Sanat, hakikati duyumsal formda sunarak, insanın hakikati temaşa etmesini sağlar. Buradan hareketle öncelikle, Hegel estetiğinin, sanatın işlevinin estetik haz olması gerektiğini düşünen empirist anlayışa karşı olduğu söylenmelidir. Sanatın işlevini insanı hakikate ulaştırmasıyla tanımlayarak Hegel, sanatı hakikatle birleştiren bir estetik ortaya koymuş olur.

Bu çalışmada, Hegel için hakikatin kendisini doğada ve insanda açımlyarak bütünsel bir gerçekliğin kendisi haline geldiği vurgulandı. Hakikatin kendi bilincine hakiki varoluşu olan insanda, tinde, yine insanın bilincinin dışa vurumu olan insan eylemlerinde, yani tarihte ilerleyici biçimde varacağı söylendi. Hakikatin kendi bilincine varmasının ancak insanların birbirlerini karşılıklı olarak tanıyarak oluşturdukları karşılıklı tanınmaya dayanan toplumsal bütünde gerçekleşeceği ve bu bütünün de tinin kendisi olduğu ifade edildi. Dolayısıyla tinin kendi bilincine ancak toplumsal olarak

ulaşabileceği vurgulanmaya çalışıldı. Hegel için hakikatin, İdea’nın, tinin duyumsal görünüşü olarak, tin ve duyunun birliği olarak diyalektik biçimde tanımlanmasıyla, sanatın da tinsel gerçeklik içerisinde yer aldığı belirtildi. Buradan hareketle Hegel’in sanat felsefesinin temel özelliğinin sanatı, bir sanat yapıtını, kendisinden önce gelen düşünürlerden farklı olarak, belli tarihsel, toplumsal, kültürel gerçekliğin içerisinde yer alan ve bu gerçekliğin bütünselliğini sunan bir olgu olarak değerlendirilmesi olduğu söylenmelidir.

Tüm tarih, Hegel için hakikatin özbilince ulaşma sürecidir. İnsan sanatsal yaratım aracılığıyla hakikatin özbilincini eklemeler, dolayısıyla kendi bilincini de eklemeler. Başka deyişle insan, yaşadığı toplumsal, tarihsel, kültürel bütünselliğe kendi yarattığı bir mikrokozmos olan sanat yapıtında refleksiyon yapar. Hegel’de kendi kendisini yaratan olarak hakikat, sanat yapıtı dolayısıyla bu bütünselliğin kendi yaratımı olduğunu fark eder. Hakikat insan aracılığıyla tarihsel-toplumsal gerçekliği oluşturduğu için bizzat insan bu gerçekliğin kendi yarattığı gerçeklik olduğunu fark etmiş olur. Bu ise insanın özgürlüğünün bilincidir. Bu makale Hegel’de sanatın insana kendi yaratıcı gücünün bilincini nasıl sağladığını ve tam da bu nedenle insanı nasıl özgürleştirdiğini açıklayabilmek için yazılmıştır.

7. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yüksek Öğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

8. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

9. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

Notlar

1. “Vorlesungen über die Ästhetik” adlı eser, Hegel’in güzel sanat üzerine verdiği derslerde tutulan notlardan oluşturulmuş bir metindir. Almanca orijinali tek cilt olarak yayınlanmıştır. Eserin T. M. Knox tarafından yapılan İngilizce çevirisi (Aesthetics: Lectures on Fine Art) ve bu çeviriden Türkçeye aktarılan çevirisi (Estetik: Güzel Sanat Üzerine Dersler) iki cilt olarak yayınlanmıştır.

KAYNAKÇA

Altuğ, T. (2012). Hegel estetiğinde sanat ve sanat biçimleri. K. Tankuter (Ed.) içinde, *Son bakışta sanat* (1.baskı, ss. 43-129). Yapı Kredi Yayınları.

Bungay, S. (1984). *Beauty and truth: A study of Hegel’s aesthetics*. Oxford University Press.

- Desmond, W. (1986). *A Study of Hegel's aesthetics: Art and absolute*. State University of New York Press.
- Engels, F. (1975). *Doğanın diyalektiği*. (Çev. A. Gelen), Sol Yayınları. (Orijinal çalışma 1961'de yayımlandı).
- Forster, M. (1993). Hegel's dialectical method. In F.C. Beiser (Ed), *The cambridge companion to Hegel*. (1. baskı, ss. 130-172). Cambridge University Press.
- Hegel, G. W. F. (1977). *Phenomenology of spirit*. (Trans. A.V. Miller). Oxford University Press.
- Hegel, G. W. F. (2012). *Estetik: Güzel sanat üzerine dersler 1*. (Çev. T. Altuğ & H. Hünler). Payel Yayınevi. (Orijinal çalışma 1975'te yayımlandı).
- Hilav, S. (1997). *Diyalektik düşüncenin tarihi*. Sosyal Yayınlar.
- Hyppolite, J. (2010). *Marx ve Hegel üzerine çalışmalar*. (Çev. D. B. Kılınç). Doğu Batı Yayınları. (Orijinal çalışma 1973'te yayımlandı).
- Inwood, M. (2013). Bütün ve parçalar, bütünlük ve momentler. (Çev. G. Ateşoğlu). G. Ateşoğlu (Ed.) içinde, *Alman İdealizmi 2, Hegel*, (1.baskı, ss. 741-747). Doğu Batı Yayınları. (Orijinal çalışma 1992'de yayımlandı).
- Jaeschke, W. (2013). Hegel'de mutlak özne ve mutlak öznellik. (Çev. A. Gelmez). G. Ateşoğlu (Ed.) içinde, *Alman İdealizmi 2, Hegel*, (1.baskı, ss. 574-589). Doğu Batı Yayınları. (Orijinal çalışma 1997'de yayımlandı).
- Kojeve, A. (1993). Giriş olarak. (Çev. T. Bumin) içinde, *Hegel'i okumak*. (2.baskı ss. 29-65). Kabalıcı Yayınları.
- Kula, O. B. (2010). *Hegel estetiği ve edebiyat Kuramı 1*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kula, O. B. (2011). *Hegel estetiği ve edebiyat kuramı 2*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Löwith, K. (t.y.). Hegel felsefesi. (Çev. D. Özlem). *Felsefe dergisi*, 90(1), 99-126
- Macherey, P. (2012). *Hegel ve/veya Spinoza*. (Çev. I. Ergüden). Otonom Yayıncılık. (Orijinal çalışma 1990'da yayımlandı).
- Moland, L. L. (2019). *Hegel's aesthetics: The art of idealism*. Oxford University Press.
- Ng, K. (2017). Hegel and Adorno on negative universal history: The dialectics of species-life. M. Monahan (Ed.) içinde, *Creolizing Hegel*. (1.baskı, ss.113-133). Rowman&Littlefield.
- Pinkard, T. (2012). *Hegel*. (Çev. M. B. Albayrak). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Pippen, R. (2014). *After the beautiful: Hegel and the philosophy of pictorial modernism*. The University of Chicago Press.
- Shapiro, G. (1976). Hegel's dialectic of aesthetics meaning. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 35(1), 23-35.
- Stace, W.T. (1955). *The philosophy of Hegel a systematic exposition*. Dover Publications.
- Stace, W. T. (2019). *Hegel üzerine*. (Çev. M. Belge). Ayrıntı Basımevi. (Orijinal çalışma 1924'te yayımlandı).
- T. M. Knox, (2012). İngilizce'ye çevirenin önsözü. (Çev. T. Altuğ & H. Hünler) içinde *Estetik: Güzel sanatlar üzerine dersler*, (2. baskı, ss. X-XVIII). Payel Yayınevi. (Orijinal çalışma 1973'te yayımlandı).
- Williams, R. R. (2013). Hegel'in geist kavramı. (Çev. M. Bal). G. Ateşoğlu (Ed.) içinde, *Alman idealizmi 2: Hegel*, (1.baskı, ss. 524-545). Doğu Batı yayımları. (Orijinal çalışma 1993'te yayımlandı).